

באר התורה / הג"ר יעקב אשר פלדמן, מח"ס 'כתב משה' ושא"ס, ירושלים

מעלת החזרה על תלמודו

הלומד ואינו חוזר - השונה ואינו עמל

בתפארת ישראל (אבות פ"א מט"ו ב"ב) הובא מאמר החכם. **חזור חזור ואל תצטרך לבלזור**, וכתב שם על סמך מאמר זה, ואז תחזור עליו כרגע יפה יפה בע"פ, עד שיהיה שגור בפיך בלי עיון בספר, עכ"ל.

ועל פי מה שנתבאר, יש לבאר מאמר החכם מה שכפל ענין החזרה, לפי שהוא כולל ב' עניינים: א. חזור 'לשנותה' והיינו שתהא שגורה ומשוגרת בפיו (וכמו שפי' רש"י). ב. חזור 'להיות עמל' דהיינו שימשיך לעסוק בתורה אף בלא תועלת (עפ"י מה שמבואר בתוספתא ובאור החיים הק'), ורק אחר שתחזור בב' האופנים שוב לא תצטרך לבלזור.⁴

בילקוט שמעוני (תהלים רמז תתעו): שנאמר "סעדני ואושעה" (שם ק"ט ק"ז), שלא אהא למד תורה ושוכת, או שאהא למד ויצר הרע אינו מניח לי לשנות, עכ"ל. ויש לפרש מה שאמר ואינו מניח לי לשנות על פי מה שנתבאר, שהתפלל על שכחת התורה, פ"י דאם לא אהיה שונה דהיינו בגירסא או אהיה כזורע ואינו קוצר.

ד-ז

בספר החיד"א בפ"י הגדה של פסח (עמ"כ כג) ז"ל: וזהו שאמרו (פסחים ט"א) שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, כלומר ברצות האדם לא פסיק גרסא מפומיה, שהוא עיקר גדול לינצל מיצר הרע, וכמו שאמר הקב"ה בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין (קידושין ל"ב). וזה אצלנו טעם אחד מהטעמים, אשר זאת לפנים התנאים והאמוראים היו קדושים, וריח נור היצה"ר לא עדת בהון, כי אז היה תורה שבע"פ 'שוגרת ומשוגרת' לפום רבנן, כי לא ניתנה רשות לכתוב תורה שבע"פ, ואף כי נכתבה המשנה כל הברייתות והתלמוד היה על פה, ואשר נשאו ללמוד, היה מוכרח יום וליילה לחזור על לימודו תדיר ולא פסיק שלא ישכח, ועסק התורה ללמוד בפה תדיר היה להם לעזר ולהועיל, והיו קדושים ממש כמפורסם בתלמוד. וכבר כתב מהר"ם די לינזאנו ז"ל בדרך חיים, שכל היראה ושמירת המצות תלויים בעסק התורה, ולפי רוב עסקו בתורה כן ירבה יראתו ודבקותו עי"ש באורך. ואי לזאת "חזרת" נשנית בראשונה, לראש פינה קריה נאמנה, לחזור על לימודו כאשר היתה באמנה, עכ"ל.⁵ מבואר דמלבד דהחזרה והעסק בתורה מהני שלא תשכח ממנו, גם כפי שירבה לחזור ולשנן דברי התורה, כן תגדל יראתו ודבקותו בהשי"ת. דשיעור קומתו ביראה ובשמירת המצות תלוי כפי מה שיעסוק בתורה.⁶

ה-ה

ברכות (כ"ב) רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה מקום לתפלה זו אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא תארע תקלה על ידי וביציאתי אני נותן הודיה על חלקי.

סנהדרין (צ"ט א) ירבי יהושע בן קרחה אומר כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה, דומה לאדם שזורע ואינו קוצר, ע"כ. ובפי' רש"י (שם) חוזר, לשנותה עכ"ל.

בח"א מהרש"א (שם) בד"ה הלומד, כי הלומד תורה ואינו חוזר עליה, תחלת פעולתו הוא ללא יועיל לו ולאין תכלית, וכן הוא פעולת הזורע ואינו קוצר, דתחלת פעולתו שלמד לריק הוא, עכ"ל.

וכוונתו שעל ידי שאינו חוזר עליה היא משתכחת ממנו, ולכן דומה לאדם שזורע ואינו קוצר.

א-א

והנה מה שכתב בפ"י רש"י חוזר לשנותה, נראה לפרש על פי מה שאמרו (סוכה כ"א) על רבן יוחנן בן זכאי: 'ולא מצאו אדם יושב ודומם אלא יושב ושונה', ע"כ.

ובח"א מהרש"א (שם ד"ה ולא מצאו) 'גם שהיה אפשר בלמוד עיוני, עיקרא בגירסא שתהא שגורה בפיו ולא תשתכח, כדאמרינן בכמה מקומות', עכ"ל.

פ"י שהיה עיקר עסקו בגירסא, שתהא שגורה בפיו ולא תשתכח. וזה נתבאר במה שאמרו עליו שהיה יושב 'שונה'.

וכמו כן יש לפרש בעניינינו מה שכתב בפירושו רש"י **לשנותה, הכוונה בגירסא שתהא שגורה בפיו שלא תשתכח.**

ב-ב

בתוספתא (אהלות פט"ז הי"ח, פרה פ"ד הי"ד) שהיה ר' יהושע אומר השונה ואינו עמל כזורע ולא קוצר וכו', ע"כ.

ונראה דמה שהוסיף כאן השונה ואינו עמל, הכוונה אף שכבר קיים בעצמו להיותו שונה, היינו שלמד ושנה וכבר שגור בפיו, מ"מ עליו 'להיות עמל', ובלא זה הוא כזורע ואינו קוצר, דפעולת לימודו ומשנתו עדיין לריק כזורע ואינו קוצר.

אמנם עדיין צ"ב, דמאחר שכבר למד וגם שנה עד שמשנתו שגורה ומשוגרת בפיו, מה חשיבות העמל עד שנאמר עליו שהוא כזורע ואינו קוצר כל שעדיין לא עמל.

ונראה על פי מה שכתב באור החיים (בחקתי כ"ג) בבאור הפסוק "אם בחקתי תלכו" וגו'. בתורת כהנים אמרו ז"ל וכו', מה אני מקיים אם בחקתי להיות עמלים בתורה ע"כ. וטעם שקרא הכתוב עמל התורה 'חוקה', לצד שיש בה מצוה אפילו ללמוד דברים שלמדם פעמים וגי' והם נטועים אצלו, כי חפץ ה' 'בעסק התורה חוקה חקק' וכו',² עכ"ל.

מבואר בדבריו דענין עמל התורה הוא אף שלא ניתוסף לו על לימודו, והיינו שכבר למד וגם שנה עד שמשנתו שגורה בפיו, מ"מ חפץ ה' 'בעסק התורה', וחוקה חקק פ"י בלא טעם.³

וע"ז הוסיף ר' יהושע בתוספתא, השונה פ"י אף שכבר למד וגם שנה עד שמשנתו שגורה ומשוגרת בפיו והם נטועים אצלו, עדיין חפץ ה' בעמל, שיוסיף לעסוק בגירסתו, ואם לא עשה כן עדיין הוא כזורע ואינו קוצר.

ג-ג

¹ **ברע"ב** (אבות פ"א מ"ב) בד"ה הוא היה אומר כך היה מרגלא בפומיה תמיד, וכמו"כ יש לפרש בעניינינו עדר"ז.

² **באור החיים** (שם) הוסיף: ותמצא שאמרו ז"ל (קהלת רבה פרשה ג אות

י) כי לטעם שילמוד האדם תורה בחשק תמיד, גזרה חכמתו יתברך שיהיה האדם לומד ושוכח, עכ"ל.

מבואר באור החיים דענין החזרה והעמל צריך שיהיה בחשק.

³ **בספר יאיר אור למלבי"ם** (ערך עמל) כתב: העמל שיעמול לעצמו בלי תכלית וכו', ואת עמליו אלו הבנים (הגש"פ) על שעמלו לעצמם ולא הועילו בעמלם בעד הבנים וכו' עכ"ל. והוא עדי"ר שנתבאר.

⁴ **בספר הברית** (ח"א מאמר ו מענה באש פ"ד) כתב שבלזו"ר הוא טוב לזכרון, וא"כ ביאור המאמר שיותר טוב לעסוק בחזרה ולשנות שוב ושוב מלעסוק בסגולות המועילות לזכרון.

גם יש לפרש עדי"ר הצחות, דמכיון דגזירת השכחה היא כדי שהאדם יחזור תמיד על לימודו, לכך כל שהוא מקיים חזור חזור שוב אינו בכלל גזירת השכחה.

⁵ **וכמו שפי' רש"י** חוזר לשנותה וכמו"כ חזרת היינו להיות שונה תמיד עד שתהיה תורתו שגורה ומשוגרת בפיו.

⁶ **נדה** (ע"ג א) יתנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא, שנאמר "הליכות עולם לוי" (חבקוק ג ו), אל תקרי הליכות אלא הלכות, ע"כ.

ויש לפרש מה שאמרו שמובטח לו שהוא בן עוה"ב, הוא עפ"י מה שנתבאר מאחר והוא מרבה לשנות, ומקפיד לשנות בתמידות עד שאין יום שאינו שונה בו, אנו בטוחים בו כי יהא מושפע מקדושתה בכל הליכותיו, ותהיה יראתו ודבקותו בהשי"ת למעלה למעלה, עד שנאמר עליו שהוא ראוי להיות מבני העולם הבא.

בגמרא (שם) תנו רבנן: בכניסתו מהו אומר וכו'. ביציאתו מהו אומר מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות וכו', אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר וכו', ע"כ.

בספר חפץ חיים עה"ת (פרי בחקתי) כתב, והנה בברכות (כח ב) וכו', אשר לכאורה צריכים הדברים ביאור, כלום ראית מימך חייט תופר בגד או סנדלר מנעלים ואינם משתלמים וכו', הא כל בעל אומנות באומנותו מקבל שכר בעבור העמילות שעמל, ומהו זה דקאמר 'והם עמלים ואינם מקבלים שכר'.

ולהמתבאר דענין עמילות הוא באופנים שאין שום תועלת, ומ"מ **חוקה חקק הקב"ה** ושכרה בצדה, א"כ מתבאר שפיר מה שאמר 'אני עמל ומקבל שכר', פ"י אף שלא ניתוסף לו שום תוספת בעמלו, מ"מ שכרו משתלם. משא"כ אצל היושבי קרנות, כשהם עמלים בלא שום תוספת, אין מקבלין שכר.

והנה מה שאמר 'ומקבל שכר', לכאורה הכוונה עפ"י מה שנאמר (בחוקתי כו ג) "אם בחקתי תלכו" וכמו שפירש רש"י מה אני מקיים אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה, ושכרה כתוב בצדה (שם פסוקים ד-ג).

ובמהרש"א בח"א (ברכות שם, ד"ה אני עמל) ביאר ע"פ מ"ש פרק חלק (צט א) וכו', וקאמר שם "נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו" (משלי טז כו), הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת עליו במקום אחר, והיינו **ואני עמל ומקבל שכר** דקאמר הכא, שהתורה עומלת עליו הוא שכרו בעוה"ז וכו', עכ"ל.

ונראה דהוא עפ"י מה שפ"י רש"י בסנהדרין (שם) תורה עומלת לו שמחזרת עליו, ומבקשת מאת קונה למסור לו **טעמי תורה** ו**סדריה** (וסתריה, רש"י שם) וכו', עכ"ל.

ונראה מה שפירש רש"י תורה עומלת לו שמחזרת עליו ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי התורה וכו', יתבאר עפ"י מש"כ המהר"ל בדרשות (דרוש על התורה)⁷ הרי לך כי החוזר על תלמודו ורגיל אצלו **הוא מתחכם**. וזהו שאמר כאן כי הלומד ואינו חוזר על תלמודו דומה למי שזורע ואינו קוצר, כי הזריעה היא באדמה החמרית, כך כאשר האדם מקבל השכל הרי גוף חומרי יקבלנו, וא"כ השכל יחובר אל הגשמי ואינו שכלי גמור, וידמה בזה לזורע ואינו קוצר להפריד ולהבדיל הזריעה מהחומרי. **אבל כשחוזר על למודו הרי יתחכם ע"י ההרגל, א"כ בזה יבדיל השכל מהגשם ויעשנו שכל גמור ונבדל לגמרי, בדמיון "תבואה" הנקצרת מן האדמה החומרית עד שאין לה חבור בה עוד, כי כל עוד שיותר חוזר על תלמודו נעשה הלמוד יותר שכלי ונבדל מהגוף בהתחכמו, וכו' עכ"ל**⁸.

בספר חסד לאברהם (מעין ב נהר כח) כתב, והנה בהיות האדם חוזר ועוסק בדבר וחוזר עליו ומעיין הרבה פעמים בו, זהו סיבת שבירת הקליפות, מפני שהתורה היא בסוד הבל פה האדם ממש, האותיות הקבועות בפה של אדם הם מתגלמות באויר, והם עולות בסוד אבי"ע ממציאאות למציאות, וע"י עליה זו שהיא עולה להדבק בשורשה, אז אין ספק שאותן האותיות הם עולות ובוקעות את האויר ופותחות פתח למעלה, ומדבקין בעל העסק באלקות, ומשפיע בו הבנה והדקות, וישכיל אשר לא היה בתחילה בכחו להשכיל, וזהו פשוט, עכ"ל.

ולהמתבאר במהר"ל שכאשר חוזר על תלמודו נעשה הלמוד יותר שכלי ונבדל מהגוף, משום כך רק אחר שלמד ושנה, וזכה שתורתו נעשית שכלית ונבדלת מן הגוף. אז עולה התורה ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה.

וכן י"ל דהם הם דברי החסד לאברהם, שכתב שהאותיות עולות ופותחות פתח למעלה, ומדבקין בעל העסק באלקות, היינו שהתורה עולה ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסתריה, וישכיל מה שלא היה בתחילה בכחו להשכיל.

עי' בב"ח ובט"ז (או"ח סי' מז) מש"כ בביאור הנוסח שאנו מברכים 'לעסוק בדברי תורה', אף אנו נאמר על דרך שנתבאר, דברכת 'לעסוק בדברי תורה', היא מכוונת כנגד העמל, **וכמו שכתב באור החיים כי חפץ ה' בעסק התורה חוקה חקק**, וכמו שפ"י רש"י תורה עומלת לו שמחזרת עליו ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי התורה, רק אז אפשר לבקש 'והערב נא' דהוא ענין פ"י טעמי התורה. וכמו שנתבאר דרך אז התורה עומלת לו במקום אחר?⁹

בספר שיר מעון עה"ת (וזאת הברכה לד יב) "לעיני כל ישראל" וכו', תמוה מאד הלא כתיב "אל תעמוד בדבר רע" (קהלת ח ג) ולכן הוכפלו סוף פסוקי קהלת איכה תרי עשר ישעיה, והתורה מסיימת "אשר עשה משה לעיני כל ישראל" ובפ"י רש"י (שם) זה ששיבר את הלוחות וכו' עכ"ל.

ונראה בהקדם מה שאמרו בעירובין (נד א) ואמר רבי אלעזר מאי דכתיב "חרות על הלוחות" (כי תשא לב טז) אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל, ע"כ. ובפ"י רש"י (שם בד"ה לא נשתכחה) חרות משמע חקוק, ואינו נמחק לעולם, על ידי הלוחות היתה תורה חקוקה לישראל מהשתכח מהן עולמית, עכ"ל.¹⁰

וי"ל ובהקדם מה דאיתא במנחות (צט א) אמר ריש לקיש פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה, דכתיב "אשר שברת" (כי תשא לד א), אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה יישר כחך ששברת, ע"כ.

מבואר דשבירת הלוחות הגיעה ליסודה של תורה, עד כדי שאמר לו הקב"ה יישר כחך, וא"כ אין כאן סיום בדבר רע אלא ביסודה של תורה.

ולהמתבאר יש לפרש ענין היסוד, והוא עפ"י מה שנתבאר דכיון שזכו ע"י זה למעלת החזרה והשינון, פ"י שתהיה התורה שגורה ומשוגרת בפה, וגם לידי עמל התורה פ"י העסק בתורה אף באופן שאין להם תועלת רק כחוקה. ועי"כ זוכה שהתורה עומלת לו במקום אחר, וכמו שפ"י רש"י שמחזרת עליו ומבקש מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסתריה. גם זוכה למה שכתב החיד"א בשם מהר"ם די לינזאנו ז"ל בדרך חיים, שכל היראה ושמירת המצוות תלויים בעסק התורה, ולפי רוב עסקו בתורה כן ירבה יראתו ודבקותו. גם זוכה שכאשר חוזר על למודו הרי יתחכם ע"י ההרגל וכמשנ"ת במהר"ל.¹¹

ומיושב שפיר שסיימה התורה בשבירת הלוחות משום שע"י זה זכו לכל הדברים הנזכרים.

-לתגובות בתא קולי: 6243666-2-152-
-ובפקס: 6243666-2-153-

¹⁰ והנה לפי מה שנתבאר דבה ששבר את הלוחות נגזרה גזירת שכחה על לימוד התורה ובעמוד והחזר קאי, א"כ בזה שכתוב כאן ענין שבירת הלוחות מרומז כבר על התחלת הלימוד של חומש בראשית, וא"כ אין כאן סיום אלא כהמשך על תחילת התורה.

¹¹ **בדברי שאול** (כי תשא בד"ה דלוחות הראשונים) כתב, הנראה לי בזה שאילולא שנשתברה התורה לא היה השכחה מצויה וכו', וא"כ כל שלמד האדם בפעם אחד היה לו די ולא היה מייגע בלמוד, וגם לא היה פלפולים כל כך, אבל כשנשתברו הלוחות גרמה השכחה, ועל כן צריך ליגיעה ולהעמיק וזהו כל יסודה של תורה, עכ"ל. פ"י להיות מתייגע בתלמודו וזהו כל יסודה. וע"ע **בדברי יציב** (אבה"ז סי' נ אות ג) מש"כ שם עדי"ז.

⁷ וכע"ז **כתב המהר"ל ח"א** (סנהדרין צט א).

⁸ **ואילו היו בני האדם** נותנין לבם לדבר זה, ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו לרדוף אחר חזרת תלמודם יותר ויותר מאשר הם רודפים עתה אחר הפלפול שאין בו ממש. והדבר מורגל בפי הבריות חוזר חוזר ואל תאכל דבר שמביא החריפות ועם כל זה היו כלא הבין. ומפני שאין האדם משתוקק לזה בשווא עול כבד.

⁹ **ומובן לפי"ז** מה שתיקנו לומר מיד לאחר ברכה"ת פסוקי ברכת כהנים וברייתא דאלו דברים אף שהם שגורים ומשוגרים בפיו, דזה נכלל בעסק התורה וכמו שמבואר באור החיים.